

Спецыфіка ідыястылю Максіма Танка праз прызму метафары

Метафара як ні адна моўная з’ява мае даўнюю гісторыю вывучэння. Цікавасць да яе назіралася ва ўсе часы і практычна ва ўсіх моўных кантынуумах незалежна ад іх генетычнай прыналежнасці і граматычнага строю. Асаблівасці і розныя тыпы метафар былі вызначаны больш за дзве тысячы адоў назад у творах Арыстоцеля і іншых старажытнагрэчаскіх рытараў. Метафарычнымі па сваёй сутнасці былі многія чатырохрадкоўі старажытнай усходняй паэзіі. Нягледзячы на, здавалася б, такую “архаіку”, пільная ўвага і цікавасць да метафары не страціліся, і ў сучасных умовах яна стала аб’ектам даследавання не толькі ў мовазнаўстве і літаратуразнаўстве, але і ў філасофіі, псіхалогіі, логіцы, мастацтве, матэматыцы, гнасеалогіі, сацыялогіі і іншых навук. Каля 40 тысяч сайтаў і веб-старонак у сетцы Інтэрнэт вядуць ажыўленыя размовы пра самыя розныя праяўленні “старой” і “вечна маладой” метафары. Не выключэннем з’яўляюцца і творы народнага паэта Беларусі Максіма Танка, у якіх не без дапамогі метафар шукаюцца адказы на пытанні чалавечага быцця: што такое жыццё і смерць, любоў і нянавісць, ісціна, вера сумленне, дабро, у чым сэнс чалавечага жыцця?

Ідыястылю Максіма Танка ўласцівы практычна ўсе семантычныя і структурныя тыпы метафар. Найбольш рэальна вылучаюцца наступныя:

1. Вонкавападабенчыя метафары лічацца даволі рэгулярнымі, лёгка ўзнаўляльнымі і правільна зразумелымі ва ўмовах мінімальна кантэкставых сітуацый. Накіраванасць такога роду метафарычнай асацыятыўнасці не носіць строгай рэгламентацыі, бо адлюстроўвае вельмі шырокі і мнагастайны спектр падабенстваў прадметаў і з’яў аб’ектыўнай рэчаіснасці. У танкаўскім дыскурсе часцей за ўсё актуалізуюцца наступныя сегменты:

- дугападобнасць (*Пад дугой маладзіка Пяюць скрыпучыя палоззі*);
- звлістасць (*Першых заячых слядоў Глухія петлі забялелі*);
- высачыня (*Люблю стаяць пад цяглай сасной — Пад звонкай мачтай залатой*);
- даўжыня, выцягнутасць (*Струны вуліц і мастоў Штодзённым наліліся гулам*);
- чубатасць (*Ты [вёска] звесіш чупрыну саламяных стрэх*);
- сеткавасць (*Шэрая сетка хмар заход імжой зацягнула*).

Пэўныя аналогіі прасочваюцца ў структуры полісемантаў з першаснымі лексіка-семантычнымі варыянтамі найменняў галаўных убораў, посуду, прадметаў хатняга ўжытку, упрыгожанняў і іншых тэматычных груп:

Падасінавікаў у чырвоных берэтах Пад старою асінай знайшо; Улан у хаце Баўтрука сядзеў, Падпёршы п’яны цэбар-галав; Усё тут было, нібы казачны сон: Каменні, і людзі, і горад, І вытканы ў зоры нябёс парасон; Ты чуйна слухаеш, прынік, Як звоняць перлы вадзяныя; Пад аблокі іскрыў сноп З громам паляцеў; Пасінелі, зашумелі хвалі, І лілей сузор’і паўсплывалі.

Аказіянальныя вонкавападабенчыя метафары (яны не фіксуюцца слоўнікамі літаратурнай мовы) утвараюцца па тых жа семантычных мадэлях: *Шалее буры снежны накіп; Абвівала шыю каралямі, Падвешвала маладзікі завушніц; Вечар расцілае хмараў хусткі; Хмары развеялі Грываў чорныя столкі; І келіхі кветак вясна З расою ўздымае за нас; Снежань з-пад Налібок, з балот, лясоў Платы ільдзін пагнаў па Нёмну.*

2. Лакатыўныя метафары рэалізуюць такія рэцыпіентныя значэнні, як ‘размяшчэнне ў канкрэтных прасторавых фрагментах’, ‘ахутванне’, ‘ахінанне’: *Часам месяц, бяздомны бадзяга, забярэцца на стрэхі дзіравыя хмар; Калі ж варожыя палкі Прыйшлі таптаць маю радзіму, — Іх ахінуў ты ў саван дыму І кінуў мёртвыя пяскі На іх бясслаўныя магілы; Сонца залатой пагодай дываны жытоў абмыла; І часам, заблудзіўшы У лабірынце хвой, Знаходзілі сябе Па адгалосках рэха.*

3. Квантытатыўныя метафары ў Максіма Танка звязаны з выяўленнем прасторы, пэўных памераў, колькасці чаго-небудзь: *Над імі [дрэвамі] паводка зары, Вятроў несціханых напевы; Туліца каля платоў жменя худых цялят; Быццам музыка ў цымбалах, Звініць талака камароў; Вецер з поўначы мацней Ё імгле зацягне адзісею З крылатым табарам гусей; Але навалу хмар цяжкіх Стрымалі, выгнуўшыся, хвой.*

4. Метафарычныя пераасэнсаванні гукавога тыпу звычайна ажыццяўляюцца ў кірунку ад гукаў чалавека на падобныя ў нечым шум дрэў і ветру, усплёск хваль, спеў і шчабятанне птушак. *Ды аддаляецца, звініць Спеў палазоў і глухне недзе; З тых дзён, поўных чараў казкі, Пад напеў дарожных лоз, Стаў я песняром сялянскім Гэтых сцежак і бяроз; Звон падала свой пчала, пралятаючы.*

5. Анімістычныя метафары скіраваны на чалавека і адлюстроўваюць шырокія і разнастайныя сувязі аб’ектыўнай рэчаіснасці з быццём чалавека. Зыходнай базай для ўтварэння такіх метафар служаць назвы самых розных тэматычных груп, выбар якіх залежыць ад таго аспекту, з пункту гледжання якога характарызуецца чалавек, — яго вонкавага выгляду, псіхічнага складу, разумовых здольнасцей, паводзін, матэрыяльнага і сямейнага становішча, прафесіі, нацыянальнасці, узросту і мн. інш. Параўн.: *Сын жа быў сям’і апораю І кармільцам быў адзін; Ты — заранка... Без цябе мне нельга жыць*

6. Антрапамарфічныя метафары, якія сваімі каранямі ўзыходзяць да старажытных рэлігійных уяўленняў, традыцый тагачасных людзей, іх веры ў магічную сілу слова, яго здольнасць непасрэдным чынам уплываць на чалавека, прадстаўлены ў ідыястылі Максіма Танка структурамі з вытворнымі значэннямі ‘месяц’, ‘вясна’, ‘колас’, ‘грыб’, ‘птушка’: *Часамі месяц, бяздомны бадзяга, забярэцца на стрэшкі дзіравых хмар; Привет табе, вандроўніца-вясна; Вы бачылі, Як жыта калосіцца? Перш выплыве адзін З найбольш важных Непаседа-колос, Разгладзіцца, Расой прамыўшы вочы...; Схаваліся між траў Падасінавік стары, Дзве ваўняначкі-сястры; І доўга я слухаў, пра што гаварылі Крылатыя госці на мове сваёй.*

7. Зоамарфізмы ў ідыястылі Максіма Танка выконваюць не столькі намінацыйную, колькі экспрэсійную функцыю і характарызуюцца высокай канататывнай насычанасцю. У большасці выпадкаў такая канататывная з’яўляецца пэрацыйнай, уніжальнай, заснаванай не толькі на рэальных (аб’ектывных), але і ўяўных (суб’ектывных) якасцях жывёл, што прыпісваюць ім фантазія, творчае і асацыяцыйнае мысленне чалавека: *Я чую стогн Афрыкі Каланіяльнай, Выццё ў эфіры **Шакалаў** паганых; Гора вам, гора! Калі вы .. не растопчаце лютую **гадзіну** ў час.*

8. Псіхалагічныя метафары ў сваёй большасці характарызуюцца цеснай сувяззю і залежнасцю ад крыніцы матывацыі. Яны скіраваны на выяўленне душэўнага пад’ёму, страснасці, на перадачу цяжкага душэўнага стану, нервовага ўзбуджэння, трывогі. Параўн.: *Грае няхай **маладосць** у крыві Гімнам новага дня; Усё вішнёвым снегам заняло, Застаўся ў памяці балючы **шрам**. У межах адной сінтаксічнай канструкцыі часам спалучаюцца антонімы, дзякуючы якім аўтару ўдаецца стварыць яркі энантысемічны малюнак: *Мы пазналі за гэты час многа: поле бітвы, **паўночную сцюжу, цяпло братняй спагады і дружбы; Абрыва ўсё ў вандроўцы дальняй — Чужая соль і хлеб чужы, І штыль, і шторм** дзесяцібальны, З якім нялёгка падружыць.**

9. Многія з танкаўскіх метафар лічацца аказіянальнымі, індывідуальна-аўтарскімі. Яны паглыбляюць разуменне пачуццёвага ўспрымання рэальнасці, апелююць да ўяўленняў і фантазій і праз іх да разумення жыцця і сутнасці з’яў. Менавіта таму ў сваёй большасці яны арыентаваны на выражэнне экзістэнцыі, філасофіі жыцця, поглядаў чалавека на сябе і час, калі ён жыве. Значэнне такіх метафар найчасцей раскрываецца ў канструкцыях, дзе важную ролю адыгрывае характар спалучальнасці слоў (звычайна нестандартны) і семантычная напоўненасць кожнага слова: *Вясенняя зораў сяўба Расой ападае на верас; Ля грэблі **Вада закінае** Ад зораў, што ночка **З мяхоў** высыпае; З пачуццём нейкага суму **Пакінуў** Вычарпаныя **студні** Сваіх **песень**. Любіць Максім Танк уключаць у метафарызаваны кантэкст найменні музычных інструментаў: *Ціхай **скрыпкай** заіграе польны вецер. Доўга лес на **гусях** граў зялёных. Галосіць пад вострым **смыком** палазоў Тугой безнадзейнай сцяжыны струна.**

Спецыфіку ідыястылю Максіма Танка ствараюць даволі распаўсюджаныя разгорнутыя метафары, якія ўключаюць у свой склад некалькі вобразна-сэнсавых фокусаў у спалучэнні з рознага кшталту семантычнымі распаўсюджвальнікамі. Так, для вызначэння сутнасці паэзіі, яе прызначэння Максім Танк выкарыстоўвае шматлікія ланцужкі метафар. Па яго вобразным выказванні, *Паэзія — гэта адвечная цяга **Вяршынь да нябёс, А траваў і дрэваў — Да сонца. Паэзія — гэта вясёлкавы мост Ад сэрца людскога Да мары. Паэзія — дружба Зярна і зямлі, Агню і крыві Прабуджэнне...*** (“Трактат аб паэзіі”)

У структуры тэксту такія разгорнутыя метафары нясуць пэўную лагічную, вобразную і эмацыянальную нагрузку. Часцей за ўсё яны

сустракаюцца спалучэнні некалькіх генітыўных метафар (як правіла, яны выступаюць у ролі аднародных членаў):

- *Я з малых дзён прывык, Калі дзялюся з кім Шчадротамі ўспамінаў, Глыткамі радасці, турбот, Ці крошкамі надзей, — Глядзець у вочы субяседніка;*
- *А я іду яго [лесу] Паслухаць снеў, Спрадвечныя чытаць Пісьмёны дрэў. Пісалі іх дажджы, Снягі, вятры На серабры Бярозавай кары, На бронзе сосен, Зелены лістоў, На саматканых Дыванах імхоў;*
- *Злучыш спектры слоў і травы, Злучыш рэчышчы зораў і рэк, — Так, як фарбы агню і крыві Мы злучалі ў суровы наш век.*

Дыскурс Максіма Танка часта разгортваецца за кошт вобразных азначэнняў і шматлікіх канкрэтызатараў займенніка *ты*. Параўн.: *Ты* заўсёды няўлоўнай была: *То* веснім звонам *Паміж* радасцю і смуткам, *То* промнем святла *Паміж* быццём і небыццём, *То* рэхам *Паміж* мінулым і будучым, *То* жывым серабром, *Што* працякае Праз пальцы рук, Калі цябе абдымаю. Прычым, займеннік можа паўтарацца некалькі разоў, што дазваляе аўтару пастаянна засяроджваць увагу на аб'екце апісання: *Ты* — *шчасця, свабоды і дружбы* вяшчуння, *Ты* — *светлая па-над зямлёй зараніца*, *Ты* — *шчырага сэрца крыніца*, *Крыштальная руская мова*; *А ты* [паэзія]... — *кроў, што пульсуе па жылах*, *Ты* — *сонца, якое Прасторы святлом азарыла*, *І без чаго, як без маці Або без радзімы, Ні нараджацца, ні жыць На зямлі немагчыма!*

Такім чынам, арганічнае ўключэнне ў тканіну тэксту шматлікіх метафар і іх разнастайных камбінацый стварае спецыфіку ідыястылю Максіма Танка. Менавіта інтэнсіўнасць метафары, яе больш-менш канкрэтнае значэнне раскрываецца ў межах пэўных тэкставых фрагментаў, якія дазваляюць слову маніфеставаць сваю семантыку праз суму прымет і значэнняў іншых слоў і тым самым ствараць перадумовы для нечаканых і інтуітыўных прыпадабненняў, што, безумоўна, залежыць ад спецыфікі светаўспрымання аўтара, яго асабістым жыццёвым вопытам, індывідуальнымі сістэмамі каштоўнасцей, багаццем уяўленняў і свежасцю асацыяцый, асаблівасцямі стылю і почырку выкладання фактаў і многімі іншымі прычынамі.